

УДК: 008:316.6/316.7+811.112.2(045)

І. М. Зачепа
старший викладач кафедри іноземних мов
Національний авіаційний університет, Київ
В. І. Михайлова
старший викладач кафедри іноземних мов
Національний авіаційний університет, Київ

«ВВІЧЛИВІСТЬ» ЯК КОМПОНЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

(на прикладі німецької мови)

Постановка проблеми. Роль комунікації у сфері міжнародних відносин (політика, дипломатія) до тепер залишається відносно малодослідженою. Міжкультурна комунікація, точніше, її низька ефективність – це проблема, яка виникла в мовознавстві та соціології в результаті глобалізації. Однак на сьогодні, ураховуючи позитивну тенденцію оволодіння іноземними мовами, міжкультурна комунікація набуває дедалі більшого значення [1: 246].

Міжкультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, висловлюватися адекватно іноземною мовою. Її важливість полягає, насамперед, у тому, яке значення мають для людей рішення, що приймаються у цій сфері міжнародних відносин. Певні передумови для успішного вирішення питань, пов'язаних з міжкультурною комунікацією створює лінгвокраїнознавство.

Лінгвокраїнознавче навчання та міжкультурна комунікація стали суттєвою складовою частиною занять з іноземної мови. Тому, сучасне заняття з німецької мови передбачає атмосферу відкритості до культури німецькомовного простору, готовності до сприйняття соціальних норм, правил поведінки суспільства іншої культури. Основною метою навчання німецької мови за професійним спрямуванням є розвиток у студентів професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції.

Найсуттєвіші риси національних мовних культур зберігаються в лексиці, і зокрема в етикеті, тому комунікативні

компетенції відкривають широкі можливості для знайомства з іншими мовними культурами світу, а також повнішого усвідомлення особливостей власної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сфери комунікативної компетенції відносять і поняття «ввічливості» та уміння його адекватного використання у мовленні. Науковий світ пропонує цілий ряд досліджень різноманітних аспектів проблеми ввічливості в контексті міжкультурної комунікації. На сьогодні маємо ґрунтовні розробки питань впливу міжкультурної взаємодії на формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців-міжнародників [2]; ролі та значення лінгвістичних явищ для міжкультурної комунікації [1], виявлення конкретних лінгвістичних засобів аргументації у сучасному політичному дискурсі [3], класифікації випадків вживання звертань на «ти»/«Ви» в німецькій та українській мовах, дослідження морфологічних особливостей вираження категорії ввічливості в німецькій мові [4; 5], проблеми дослідження комунікативних стратегій і тактик ввічливості в німецькомовних шантажних листах [6].

Мета статті дослідження. Втім поле подальших досліджень залишається невичерпним, що і зумовило мету нашої статті: виявити конкретні мовленнєві засоби ввічливості у німецькій мові та дослідити поняття ввічливості як ознаки міжкультурної компетенції для його вживання у приватній, суспільній, професійній та освітній сферах спілкування.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети необхідно:

- визначити роль лінгвокраїнознавства у формуванні міжкультурної компетенції;
- визначити, чи є зв'язок між міжкультурною комунікацією та поняттям «ввічливість»;
- дати визначення мовленнєвому акту звернення;
- класифікувати лексичні форми ввічливого звернення в німецькій мові;
- визначити роль і значення різних форм звернення.

Викладення основного матеріалу. Поняття «ввічливості» нерозривно пов'язане із мовленнєвими актами. Тут варто зауважити, що під мовленнєвим актом розуміється базова

одиниця вербальної комунікації, інтенційно й ситуативно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлювання, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію [7: 373]. А мовленнєвий акт звернення є формулою вираження ввічливості та мовленнєвого етикету у ставленні до співрозмовника, зважаючи на такі фактори як його вік, соціальний статус тощо [8: 68].

Із зростанням ролі мовленнєвого етикету у налагодженні міжособистісних (тобто міжкультурних) контактів зростає інтерес до проблем мовного оформлення цих контактів.

Існує кілька підходів до класифікації форм звернень.

Один із таких ми розглянули у своєму попередньому дослідженні звернень у німецькій мові [9]. Н. О. Побережник розробив два власні підходи до класифікації форм звернень у німецькій мові: 1) класифікатор із 9 пунктів, заснований на тому, до кого спрямоване звернення [4]; 2) класифікатор за морфологічними особливостями вираження категорії ввічливості [5].

У цьому дослідженні ми розглядаємо звернення за трьома групами:

- займенникові форми звернень;
- іменні форми звернень;
- дієслівні форми звернень.

Тож особливо вживаними в німецькій мові займенникові форми звернень: «du» («ти»), «Sie» («Ви»), «Ihr» («ви»).

Займенники «du» («ти») і «Sie» («Ви») в німецькій мові здавна мали символічне значення: їх використання дозволяло встановити вік, класову приналежність адресата. Незважаючи на те, що займенник «Sie» («Ви») спочатку претендував на вживання в якості максимально ввічливої форми звернення, протриматися йому в цій функції вдалося недовго. Уже в кінці XVII століття аристократія починає вживати цей займенник для вираження зневажливого, поблажливого ставлення до співрозмовника [10].

Загальні правила використання займенників «du»/«Sie» у формі звернень у німецькій мові аналогічні правилам в українській мові. Крім того завжди існує група осіб, до яких

варто з великою обережністю застосовувати звертання на ТИ: продавці, люди шанованих професій (лікарі, поліцейські, судді, політики), вельмишановні особи такі як церковні діячі тощо, керівництво, партнери, клієнти, нові колеги, студенти тощо [9]. Традиційно у вищеназваних випадках використовується звернення «Sie». Окремо виділяють групу осіб, серед яких звертання на «du» («ти») вважається дискримінацією: люди з фізичними вадами, люди похилого віку, пацієнти та хворі, підлегли на роботі та практиканти [10].

Цікавим є вживання займенника «du» у підліткових та молодіжних журналах, основна аудиторія яких це молодь 14-25 років: «Hier findest Du Tipps» («Тут ти знайдеш поради»), «Warum bist Du noch nicht da?» («Чому ти ще не тут?»), «Vielleicht weißt Du einiges noch gar nicht» («Можливо, ти не все ще знаєш»). Вживання цього займенника свідчить про довірчі стосунки між комунікантами і не є фамільярним. Написання займенника «du» з великої літери говорить про особливу увагу до кожного читача.

У зверненні можливий також займенник «ihr» («ви») та його похідні «euch, eure» («вас, ваші»): «Durch Eure Gefühle» («Через ваші почуття»), «Vielleicht ist es für Euch der bessere Weg» («Можливо, для вас це кращий вихід»). Як правило, ця займенникова форма найчастіше зустрічається в статтях, розрахованих на спільне сприйняття кількох читачами (матеріали, адресовані певній команді, молодим парам або батькам тощо).

До ввічливих форм звернень відносяться такі іменні форми звернень як титули «Herr» («пан») і «Frau» («пані»), які свого часу були позичені у аристократії. Це свідчить як про певну демократичність німецького суспільства у спілкуванні, так і про шанобливі форми звернень, прийняті в офіційній і неофіційній комунікації: усній «Frau Doktorin» («пані лікарко»), «Herr Professor» («пане професоре») та письмовій «Sehr geehrte Frau Dobertin» («Вельмишановна пані Добертін»), «Sehr geehrter Herr Altmann» («Вельмишановний пане Альтман»).

При зверненні до загальної аудиторії часто вживається прикметник «liebe/lieber»: до читачів «Liebe Leserinnen und liebe Leser» («Дорогі читачі»), до студентів «Liebe Studentinnen und

liebe Studenten» («Дорогі студенти»), до усього колективу чи невизначених осіб (у тому числі в офіційному листуванні) «Liebe Damen und Herren» («Пані та панове»), у неофіційному зверненні «Liebe Monika» («Дорога Моніка»), «Lieber Tobi» («Дорогий Тобі»), «Liebe Großeltern» («Дорогі дідусь і бібуся»). Зазвичай така форма звернень використовується при спілкуванні з друзями або добре знайомими людьми. Прикметник «liebe/lieber» підкреслює близький характер відносин між співрозмовниками, а написання імені після нього підсилює показник довіри.

До поняття «ввічливого спілкування» відносяться також такі мовленнєві акти, як прохання, наказ, подяка, вибачення, прощання та інші. У цьому випадку ідеться про дієслівні форми звернень. Нерідко у німецьких журнальних статтях для підлітків та молоді в якості звернення виступає тільки дієслово в наказовому способі: «Also sprecht noch mal» («Поговоріть ще раз»), «Sag den Jungen» («Скажи молодим людям»), «Lasst uns in Ruhe!» («Дай нам спокій»). Власне, тут ідеться про правила граматики, а не явище культури. Такі звернення, виражені лише за допомогою дієслова, висловлюють, зазвичай, пораду, а не наказ.

У цілому для німецької мови характерними та часто вживаними є ввічливі питання та ввічливі накази-прохання: «Können Sie mir helfen?» («Не могли б ви мені допомогти?»), «Bitte helf mir» - «Будь ласка, допоможіть мені»), «Was kann ich für Sie tun?» («Що я можу для Вас зробити? /Чим можу допомогти?»), «Könnten Sie mir Bescheid geben, wenn ...?» («Дайте мені знати, коли ... »).

У контексті поняття «ввічливість» поряд із проханнями варто, на нашу думку, зазначити відповідні репліки-відповіді, в яких проявляється співчуття по відношенню до проблеми: «Es tut uns Leid, dass ...» («Шкода, що ...»), «Wie schade!» («Як шкода!»). Такі вирази створюють атмосферу взаємної співпраці, взаєморозуміння, яка дозволяє клієнту зрозуміти, що тут він завжди може розраховувати на пораду і допомогу у важкій ситуації.

Маркерами ввічливості можуть бути також частки: «vielleicht» («можливо»), «wirklich» («звичайно»): «Dann könnten

Dir unsere Tipps das Leben mit ihnen vielleicht ein bisschen leichter machen» («Можливо, наші поради полегшать вам життя»), «Es kann wirklich besser laufen » («Все дійсно може бути краще»). Частка «vielleicht» («можливо») надає проханню додаткового відтінку невпевненості, що створює певну дистанційованість між співрозмовниками і формує відчуття ввічливості висловленого прохання. Частка «wirklich» («дійсно, насправді»), навпаки, висловлює впевненість в своїй думці.

До іменних форм вираження ввічливості належить і мовленнєвий акт «прощання». Для заочної комунікації – преса, офіційне та приватне листування – загальноновживаними є фразикліше: «Ihr Fittnes-Team» («Ваша фітнес-команда», «Dein Goethe-Institut » («Твій Гете-Інститут»), «Viel Freude beim Lesen und Entdecken» («Приємного читання та нових відкриттів»), «Viel Spaß» («Гарно розважитися»). Це досить часто креативно-дружні форми звернень, мета яких дати зрозуміти кожному, що його сприймають як члена своєї команди і він дійсно може таким стати. Ці вирази пояснюють бажання авторів щодо подальшої взаємодії з клієнтом, читачем тощо, адже мета мовленнєвого акту «прощання» не тільки оформлення завершення соціального контакту, але і збереження соціальної взаємодії: «Mit freundlichen Grüßen» («З найкращими побажаннями») – офіційно, «Alles Gute und viel Erfolg» («Успіхів і всього найкращого») – неофіційно. Такі «прощання» не мають прямої вказівки щодо завершення розмови, проте це мається на увазі.

Висновки. Отож, успішна міжкультурна комунікація не можлива без врахування поняття «ввічливість». Отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що поняття «ввічливість» знаходить втілення у різних способах мовного вираження і є обов'язковим компонентом міжкультурної компетенції. Кожна з розглянутих вище лексичних одиниць ввічливості реалізує в мові певні функції, спрямовані на встановлення, підтримку і закріплення контакту між учасниками комунікативної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедева Л. Е. Міжкультурна комунікація: лінгвістичний аспект // Філологічні студії. Вип. 9. – Криворізький національний університет, 2013. – С. 246-252.

2. Козак А. В. Формування готовності майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин до міжкультурної комунікації: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. В. Козак; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2012. – 20 с.

3. Акайомова А. Використання мовної комунікації в політичному дискурсі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26828/08-Akayomova.pdf?sequence=1>

4. Побережник Н. О. Категорія звертання на “ти” / “ви” у сучасній німецькій та українській мовах. // Наукові записки. Філологічні науки. – Т. 3. – Чернівці, 2010.

5. Побережник Н. О. Морфологічні індикатори ввічливості і німецькій мові на прикладах дієслів і їх категорій [Електронний ресурс]. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2014. – №12. – С. 101-103. – Режим доступу: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v12/29.pdf>

6. Сарміна Г. Л. Комунікативні стратегії і тактики ввічливості в німецькомовних шантажних листах // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 43. – Част. 4. – К., 2013. – С. 41-44.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. / О. О. Селіванова – Полтава : Довкілля, 2006. – 688 с.

8. Тихоніна С. І. Функціонально-семантичні особливості мовленнєвого акту звернення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/2_2018/15.pdf

9. Зачепа І. М. Звернення на ТИ / ВИ в сучасній німецькій мові (культурологічний аспект) // Аспекти мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин: матеріали наукової конференції (Київ, 13 червня 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. авіа. ун-т. – К.: Вид-во нац. авіа. ун-ту «НАУ-друк», 2014. – С. 48-50.

10. Knigge: Duzen und Siezen in Beruf und Alltag [Elektronischer ресурс]. Philognosie. Wissen gehalten die Welt. – Режим доступа: <https://www.philognosie.net/kunst-kultur/knigge-kommunikation-duzen-und-siezen-in-beruf-und-alltag>